

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

MODERN APPROACHES TO MODELLING INSTITUTIONAL CHANGE

Соціальні інститути визначають поведінку людей і спрямовують їх дії, тому чітке розуміння процесу їх зміни може мати значний позитивний вплив на все суспільство. Відповідно, існує значна кількість різних моделей, які можуть пояснити ті чи інші закономірності трансформації інститутів. Водночас досі не існує універсального і узагальненого підходу. Метою статті є упорядкування та узгодження різних і часто несумісних на перший погляд підходів до трансформації інститутів в наявних дослідженнях. Розглянуто низку економічних моделей зміни інститутів, які пояснюють трансформацію та інерційність інститутів різними факторами, зокрема звичкою, організацією, невизначеністю і ризиком, бажанням зберегти владу, ризиками насильства. Загалом можна зробити висновок про переважно політичний характер трансформації інститутів, адже співвідношення політичної влади окремих індивідів чи груп виявляється одним із ключових факторів зміни чи, навпаки, стабільності інститутів.

Ключові слова: інститути, зміна інститутів, інституційна стабільність, економічний розвиток, політична рівновага.

Социальные институты определяют поведение людей и направляют их действия, поэтому четкое понимание процесса их

изменения может оказать значительное положительное влияние на все общество. Соответственно, существует значительное количество различных моделей, которые могут объяснить те или иные закономерности трансформации институтов. Вместе с тем до сих пор не существует универсального и обобщающего подхода. Целью статьи является упорядочение и согласование разных и часто несовместимых на первый взгляд подходов к трансформации институтов в существующих исследованиях. Рассмотрен ряд экономических моделей смены институтов, объясняющих трансформацию и инерционность институтов различными факторами, в частности привычкой, организацией, неопределенностью и риском, желанием сохранить власть, рисками насилия. В целом можно сделать вывод о преимущественно политическом характере трансформации институтов, ведь соотношение политической власти отдельных индивидов или групп оказывается одним из ключевых факторов изменения или, наоборот, стабильности институтов.

Ключевые слова: институты, изменение институтов, институциональная стабильность, экономическое развитие, политическое равновесие.

УДК 330.88

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.70-1>

Дубас Ю.

аспірант

Державна установа

«Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»

Dubas Yuriy

Institute of Economics and Forecasting
of the National Academy
of Sciences of Ukraine

Social institutions are among the largest influences on human behavior as they guide and frame every individual action. Understanding why and how institutions persist and eventually change would have a vast effect on society at any level. Thus, a number of independent models were developed to explain certain aspects of institutional change and persistence, but no universal framework has been created so far. The paper attempts to generalize these various models and underline the most universal features of the institutional change. Various factors were offered to explain institutional change or, rather, lack thereof: human habit, difference in organization, uncertainty of the institutional outcomes and the future distribution of rents, violence threats, and desire to maintain the available political power and status. However, while these models provide supplementary argument why inefficient institutions persist, they don't explain how institutions can change in such adverse environments and, even more importantly, why some institutions persist and some do not. More fundamental discovery is how political and power-driven the change or persistence of institutions is: in different unconnected models, including the two more fundamental and majority of the simpler ones, relative power of political groups or parties is overall the largest contributing factor to the direction and structure of institutional change. Thus, institutions that better capture and stabilize the balance of political power can be more stable, and institutions that attempt to disrupt the balance are more prone to change, often in unpredictable and violent fashion.

Key words: institutions, institutional change, institutional persistence, economic development, political equilibrium.

Постановка проблеми. Роль інститутів у суспільному житті складно переоцінити, адже вони формують саму структуру, в межах якої здійснюється будь-яка соціально-економічна діяльність. Інститути є дієвою формою впливу на суспільну поведінку. Так, безпосередньо змінити людські вподобання надзвичайно складно, але через належну трансформацію інституційного середовища можна мотивувати індивідів змінити свою позицію на

бажану відповідно до їх власних інтересів. Водночас зміна вже усталених інститутів може виявитися неочікувано складною навіть за наявності чіткого розуміння її необхідності. Яскравим прикладом такого парадоксу є поширення економічно неефективних інститутів поза межами розвинених країн, попри всі зусилля щодо їх викорінення.

У контексті виявлення шляхів розв'язання зазначених проблем дослідження механізмів

трансформації суспільних інститутів є актуальним порядком денним для світової економіки загалом і для сучасної України зокрема, адже чим краще ми розуміємо ці механізми, тим більш ефективно можемо змінювати наявні інститути.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Закономірності інституційних трансформацій активно досліджуються у світовій науковій літературі протягом останніх десятиліть. Так, особливості інституційних змін з урахуванням їх причин розкриваються у працях Т. Беслі, Т. Перссона [7], Дж. Феарона [10], Р. Пауелла [19], Д. Родріка [20; 21], Р. Фернандеза [21], Дж. Робінсона [2] та інших авторів. Більш широкого узагальнення інституційні трансформації як результат узгодження інтересів різноманітних владних груп і сил на тлі розгортання суспільно-політичних процесів, а також як складові частини динамічних і врівноважених перетворень соціально-економічної системи набули у межах теоретичних підходів Д. Норта, Дж. Валліса, Б. Вайнгаста, Дж. Кокса [17; 18], Д. Аджемоглу, Г. Єгорова, К. Соніна [3–5].

Постановка завдання. Втім, названі теоретичні підходи й концепції вирізняються певною замкненістю, отже, потребують ретельного вивчення, перегляду та впорядкування щодо визначення засад їх узгодження, актуального співвідношення та взаємодії. Це дасть змогу узгодити набори вхідних теоретичних припущень окремих моделей, з'ясувати загальні механізми інституційних змін та в перспективі побудувати більш адекватні та універсальні моделі трансформації інститутів.

Отже, метою статті є упорядкування теоретичних підходів до процесу трансформації суспільних інститутів та їх узгодження для більш ефективного моделювання інституційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За визначенням Д. Норта, інститути – це «вироблені людьми обмеження, які спрямовують взаємодію між людьми» [16, с. 3]. Їх можна визначити як певні правила гри, які обумовлюють мотивацію людей у їх суспільному та індивідуальному виборі, отже, вводять у площину економіки такі феномени, як норми, правила, звичаї, традиції, ідеології чи догми [16, с. 22]. Вітчизняний науковець А. Гриценко зазначає, що «інститути утворюють соціальний каркас суспільства, в рамках якого здійснюється діяльність», а також формують для цієї діяльності «обмеження, коридори, напрями» [1, с. 42]. Таким чином, соціальні інститути визначають поведінку індивідів шляхом обмеження площини їх вільного економічного вибору.

Водночас інститути привносять елемент усталеності в систему суспільних відносин. Так, за визначенням Дж. Ходжсона, який зауважує значну схожість між звичками й соціальними інститутами, інститути є «системами усталених правил, які обумовлюють структуру соціальних взаємо-

дій» [13, с. 2]. Вони визначають поведінку економічних суб'єктів, формуючи у них стабільні очікування щодо загальних суспільних господарських перспектив, отже, здатні не лише обмежувати поведінку індивідів, але й створювати або робити доступними нові моделі і способи соціальної взаємодії.

Попри все різноманіття наявних інститутів, вважається, що їх конкретна форма та структура не мають особливого значення, оскільки на практиці системи інститутів здатні до взаємної заміни зі збереженням набутого економічного ефекту [9, с. 121–122]. До того ж слід враховувати, що формальний вигляд інститутів може значно змінюватися під впливом зміни політичних цілей без суттєвої зміни їх глибинної сутності та економічних результатів, відповідно, зміна конкретних інститутів не матиме очікуваного впливу на економіку, як ілюструє модель Аджемоглу-Робінсона [2]. Отже, основна увага під час аналізу інститутів повинна приділятися не конкретним деталям і формальним параметрам запровадження інституційного режиму, а більш загальним закономірностям його функціонування у контексті досягнення очікуваних результатів економічного розвитку [22].

Дотримуючись методологічного підходу Д. Норта, вважаємо доцільним розрізняти формальні й неформальні інститути, для яких характерні суттєві відмінності в процесі трансформації. Так, формальні інститути мають визначений юридичний статус (переважно це офіційні законодавчі та нормативні акти: від конституції і загальних законів до приватних угод) і легко ідентифікуються в ході дослідження. Вони здатні швидко змінюватися в ході таких же формалізованих процесів (наприклад, голосування або укладення актів), але не обов'язково мають значний вплив на політико-економічне середовище [16, с. 46–54]. Неформальні інститути у вигляді загальноприйнятих суспільних стандартів поведінки, традицій, ментальних настанов тощо виникають у різних аспектах життя людини; вони обмежують і спрямовують поведінку суб'єктів, не маючи явної («записаної») структури.

Дослідники часто зосереджуються на вивченні формальних інститутів, невиправдано уникаючи глибокого аналізу неформальних. З одного боку, такий підхід є виправданим, адже формальні інститути набагато простіше ідентифікувати, а їх структурні зміни є публічними й очевидними, що дає змогу зібрати й обробити значний масив відповідних емпіричних матеріалів. З іншого боку, вплив формальних інститутів доповнюється і уточнюється саме завдяки неформальним інститутам, які набагато складніше виявити й описати. Отже, на практиці лише оптимальне поєднання формальних і неформальних інститутів визначає раціональний економічний вибір індивідів та його

результати, а розгляд лише самих формальних правил не дає адекватного уявлення про економічний вибір та зміст інституційних змін [16, с. 53]. Протилежна тенденція до надмірного зосередження на неформальних інститутах і децентралізованих системах, які виникають шляхом самоорганізації, також є оманливою. На практиці повністю децентралізовані самоорганізовані системи є дуже рідкісними, характерними переважно для найменш розвинутих суспільств і настільки нетривалими, що можна говорити про їх перехідний характер з урахуванням тенденції до їх формалізації [6].

Зміна інституційного середовища відбувається в різний спосіб. Формальні правила трансформуються шляхом явних домовленостей у межах чітко визначеної юридичної та громадської процедури референдуму, офіційної законотворчої діяльності, суспільних контрактних угод тощо. Водночас неформальні інститути змінюються непомітно і неявно, так само, як вони функціонують: трансформація неформальних інститутів просто констатує усталення змін у поведінці людей та їх звичок [12].

Оскільки інститути одночасно формують звички індивідів та ними визначаються, виникає позитивний замкнений цикл, у межах якого інститути підтримують і посилюють самі себе. Відповідно, як зауважує Дж. Ходжсон, з огляду на ключову в цьому механізмі роль звички інститути мають схильність до інерції тією мірою, якою інерційністю характеризуються звички індивідів [13, с. 7]. Ця закономірність притаманна перш за все неформальним інститутам, але також стосується ефективних комплексів із формальних і супутніх неформальних інститутів.

Усталена звичка може забезпечувати суттєву інерцію інститутів навіть за активних спроб їх зміни. Так, мета-аналіз 58 експериментальних досліджень виявив вагому й статистично значущу роль відповідності запропонованого за замовчуванням варіанта поточному статусу-кво в поведінці індивідів: індивіди схильні за інших рівних умов частіше вибирати варіант, доступний за умовчанням, якщо він відповідає традиції і звичці [14]. Більш того, інші дослідження показують, що маркування навіть цілком довільного варіанта як загальноприйнятого чи традиційного незалежно від того, чи він насправді таким є, суттєво збільшує імовірність його вибору [15].

Проте слід мати на увазі, що інерційність інституційних змін може бути пов'язана з особливостями політичного процесу. При цьому Х. Чанг доходить висновку, що цей фактор часто залишається недостатньо вивченим. Так, економісти перш за все неоліберальні, часто уникають розгляду політичних чинників функціонування ринку як таких, що порушують принципи свободи вибору чи раціональності [8].

Водночас значна частина неінституційних моделей стосується саме процесу трансформації інститутів і феномена інституційної стабільності. Вона обумовлюється різномірними факторами, зокрема перевагою в організації прихильників статусу-кво порівняно з прихильниками реформ у моделі Родріка [20], невизначеністю розподілу вигоди від інституційних змін у моделі Родріка-Фернандеза [21], схильністю до політичного насильства та неспроможністю політичної системи до координації ресурсних інтересів окремих груп у моделі Беслі-Перссона [7], інтересом наявних гравців до консервації політичного балансу для збереження владних позицій у майбутньому в моделі Аджемоглу-Робінсона [2].

Так, модель Фернандеза та Родріка [21] зосереджує увагу на невизначеності розподілу вигід і витрат від процесу реформування між різними політичними групами. Припускається існування суттєвої невизначеності щодо вигоди від майбутньої реформи для кожного політичного гравця, який внаслідок цього має інтерес протидіяти її впровадженню і цим фактично підтримувати поточний інституційний режим. Неочікуваним результатом моделі є те, що раніше впроваджені інституційні зміни можуть отримати політичну підтримку, навіть якщо не мали її раніше, адже розподіл вигід від реалізованих інституційних змін стає очевидним для політичних гравців. Такий результат не залежить від поведінкових факторів, ставки дисконтування, схильності до ризику, а також не вимагає процесу демократичного голосування як механізму волевиявлення, адже невизначеність має фундаментальний характер.

Модель Беслі і Перссона [7] аналізує поведінку агентів у двохпартійній системі в умовах можливості громадянської війни та не завжди досконалої системи обмеження ресурсних інтересів гравців. За таких припущень перехід від неефективних до ефективних інститутів може відбуватися лише в державах з високою інституційною спроможністю та низькою ймовірністю внутрішніх конфліктів. Якщо інститути не здатні ефективно обмежити економічні апетити окремих гравців, будуть формуватися інститути, які перерозподіляють ресурси на користь владної групи і зменшують політичні можливості опозиційної. Якщо ж у країні відсутня не лише інституційна спроможність, але й внутрішня стабільність, домінуюча група зацікавлена в розбудові репресивних інститутів, які зменшуватимуть шанси втратити владу в ході громадянського конфлікту. Таким чином, можливість подальших інституційних змін та їх напрям залежать перш за все від поточних інституційних умов. У розвинутих державах гравці мотивовані інвестувати в подальший розвиток економічно ефективних інститутів, тоді як у країнах із поширеною корупцією і високим ризиком перевороту

розвиваються екстрактивні інститути та політичні репресії.

Д. Аджемоглу та Дж.А. Робінсон розглядають процес інституційної зміни як політичну рівновагу між олігархічними групами, які можуть інвестувати ресурси в підтримку своєї політичної влади [2]. Формально інститути в країні можуть мати будь-який вигляд, але їх результати визначаються в ході політичного змагання між окремими владними групами. В результаті переходу від недемократичного до демократичного ладу змінюються лише інструменти боротьби, оскільки відбувається неявне захоплення демократичних інститутів (шляхом підкупу виборців, корупційних схем чи лобювання) замість явного представництва в недемократичних. Втім, точка рівноваги при цьому не змінюється: втрата формальної влади компенсується зростанням впливу на номінально демократичні процеси.

Ця модель наочно ілюструє, як на фактичний розподіл політичної влади та економічний ефект від інституційного середовища може не мати впливу навіть така значна зміна формальних інститутів, як перехід від демократичної системи до диктатури і навпаки. Основним діючим фактором у ній є можливість олігархічних груп використовувати свої ресурси для неявного захоплення демократичних інститутів за умов надання такого дозволу з боку державних інститутів. Окремі дослідження показують, як ці ж мотиви можуть приводити до громадянської війни, як у моделі Феарона [10], або колапсу влади, як наведено у дослідженні Дж. Хіршлейфера, М. Болдріна і Д. Левіна [11].

Практично всі наведені моделі розглядають інститути як екзогенний фактор, заданий довільно або історично. Хоча консервація цих інститутів виявляється ендегенним результатом політичного процесу, в них можлива стабільність абсолютно довільних комбінацій економічних інститутів, що суперечить реальності. З іншого боку, інші дослідження зосереджуються на аналізі інститутів як цілком чи здебільшого ендегенного фактору. В них не лише зміна інститутів і їх схильність до інерції, але й сама їх конкретна форма визначаються в ході узгодження інтересів окремих гравців, які володіють ресурсами, потенціалом насильства чи політичною владою.

Так, Д.С. Норт, Б. Вайнгаст і Г. Кокс розвивають і формалізують підхід, запропонований раніше в рамках їх дослідження економічної історії [17], і будують модель інститутів як систему уникнення громадянської війни в умовах постійної нестабільності [18]. В цій моделі інституційні зміни служать для пошуку такої рівноваги між різними владними групами, яка сприяє мінімізації ризику насильства шляхом розподілу вигоди від інститутів для компенсації можливих перспектив розв'язання громадянської війни або військового перевороту

й радикального перерозподілу ресурсів у країні на власну користь. Якщо ж будь-яка з політичних груп зауважує, що її потенційна вигода від перевороту перевищує затрати й ризики, вона може його розпочати, і за її успіху політична система в країні може зазнати краху.

Військова стабільність вимагає економічно неефективних інститутів, які дають змогу отримати високі ренти політичними групами, наділеними високим потенціалом насильства, наприклад, контролем над армією чи військовими організаціями (водночас фінансові ресурси теж можуть бути використані для організації перевороту). Ренти стають винагородою й одночасно фактором стримування гравців; у разі внутрішнього конфлікту виділені ренти будуть втрачені незалежно від його результатів.

Можна сказати, що умовою стабільності політичної системи в цій моделі є принцип пропорційності: чим більшим є потенціал насильства в розпорядженні окремого гравця, тим кращі економічні результати (зокрема, більшу частку рент) він має отримувати, і навпаки.

Математично принцип пропорційності можна виразити таким чином:

$$a_j(s_d) \geq p(s_j) * W - c_j,$$

де $a_j(s_d)$ – економічні результати політичного гравця j в інституційному стані s_d , який нині підтримується домінуючою владою; $p(s_j)$ – шанси перемоги гравця j в боротьбі за владу і нового інституційного стану s_j ; W – вигоди, яких зможе набути цей гравець у разі зміни влади й переходу до нового інституційного стану; c_j – затрати, які понесе цей гравець для здійснення революції.

В ситуації ідеальної рівноваги будь-який з гравців не зацікавлений порушувати суспільну домовленість, і система може існувати стабільно. Втім, на практиці постійно відбуваються зміни, які дестабілізують систему. Так, економічні фактори роблять нестабільним потік рентних доходів (наприклад, зміна цін на ресурси може привести до суттєвих змін в отриманні вигоди від участі в певних індустріях), а насильницький потенціал може різко змінюватися під дією зовнішніх факторів або політичних домовленостей (наприклад, внаслідок появи нових союзників всередині країни чи ззовні).

Якщо внаслідок цих змін вигода від миру для певного гравця стане меншою за його потенціал насильства, він може ініціювати військовий переворот. Відповідно, для стабілізації політичної ситуації потрібні інститути, які будуть зменшувати військовий потенціал окремих гравців. Так, окремі гравці та диктатор, який виступає основним арбітром і розпорядником ресурсів у країні, можуть вдаватися до вжиття заходів, спрямованих як на заохочення добросовісної співпраці, так і на ускладнення конфлікту. На рівні диктатора

для знеохочення конфлікту використовуються ренти, персоналізовані інститути, які приводять до колапсу під час усунення від влади конкретних осіб, система політичних репресій щодо найменш схильних до домовленості груп та накопичення (і тотальний контроль) військового потенціалу для покарання спроб перевороту. Окремі гравці можуть вдатися до створення спільних проєктів, які залежать від доброї волі всіх учасників і будуть втрачені в разі взаємної агресії, обміну заручниками чи політичних шлюбів, публічних політичних союзів, джентльменських угод або гарантій третіх сторін.

За зменшення іншими гравцями власного потенціалу насильства зменшується ризик колапсу усталеної політичної системи. Водночас кожна зі сторін зацікавлена в мінімізації чужого потенціалу насильства й збільшенні власного. Оскільки вигода від розподілу ресурсів прямо залежить від співвідношення потенціалу насильства, група еліт, яка його знижує, отримує за інших рівних умов менші вигоди.

Якщо сумарний потенціал насильства в країні достатньо високий, гравці вимушені будувати інститути, які забезпечують військову й політичну стабільність, але не сприяють довгостроковому економічному розвитку. Так, ренти максимізуються, ринки виявляються обмеженими, рішення приймаються на основі поточної політичної ситуації, широко використовуються персоналізовані й двосторонні механізми зменшення насильницького потенціалу, а в країні діють авторитарні інститути. Водночас перехід від ендегенних економічно неефективних інститутів до більш оптимальних і демократичних може суттєво зменшувати громадянську стабільність і, відповідно, бути загалом небажаним, оскільки відкриті демократичні інститути зменшують сумарні рентні доходи і, відповідно, вигоду гравців від політичної і військової стабільності.

Таким чином, у цій моделі відбувається поширення економічно неефективних інститутів, які забезпечують стабільність, і спостерігається інституційна інерція. Ця модель може функціонувати за широкого спектру політичних систем і припущень про поведінку індивідуальних гравців, тому ці результати можна вважати універсальними.

Водночас деякі зміни умов можуть сприяти інституційним змінам і розвитку більш економічно ефективних інститутів. Стабілізація і зменшення частоти економічних і політичних змін (незалежно від того, викликана вона зовнішніми факторами або виробленням нових інституційних рішень) сприятимуть зменшенню ризику колапсу системи й збільшуватимуть гнучкість інститутів. Зовнішня військова загроза теж, як це не парадоксально, сприяє внутрішній стабільності: якщо політична нестабільність може привести до повного колапсу

держави, гравці не зможуть отримати вигоду навіть за умов успішного перевороту.

Важливо, що, на відміну від статичних моделей, у моделі Норта, Вайнгаста і Кокса інституційна структура ендегенізується: майже всі інститути в ній є закономірним результатом історичного балансу політичних сил (у формі потенціалу насильства, який, власне, задається екзогенно). Інституційні зміни є результатом рішень окремих гравців, зміни співвідношення їх політичних сил або зовнішніх факторів, які впливають на умови гри.

Іншим напрямом розвитку динамічних моделей є так звана Markov Voting Equilibrium, яка є закономірним продовженням підходу, використаного раніше в моделі Аджемоглу-Робінсона, і стала основою для кількох формальних динамічних моделей у подальших дослідженнях Д. Аджемоглу, Г. Єгорова і К. Соніна [3–5].

В першому дослідженні ними розроблено найпростішу модель для аналізу динаміки та стабільності різних політичних норм та конституцій [3]. В цій моделі інституційні трансформації відбуваються послідовно, у вигляді ланцюжка переходів між конкретними станами, кожен із яких є відображенням узгодженого політичного рішення окремих груп. В цій і подальших моделях використовується ідея рівноваги політичного вибору за Марковим, згідно з якою інституційні зміни (очевидно, йдеться лише про формальні інститути) відбуваються лише за підтримки достатньо великої коаліції політичних гравців. Ця рівновага ґрунтується на двох припущеннях: перехід між дискретними станами повинен відбуватися, якщо існує підмножина гравців, політичних ресурсів яких достатньо для переходу, які отримують вищу вигоду від її впровадження; а вигода від продовження або зупинки інституційних змін повинна визначатися лише конкретними станами. За цих припущень формується стратегічна рівновага, за якої конкретний шлях інституційних перетворень є однозначно залежним від співвідношення політичних сил і вподобань учасників.

Динаміка станів у цій моделі є збіжною, адже, зрештою, знаходиться кінцевий стан, у якому неможлива коаліція для подальших змін. Втім, конкретний сценарій цієї стабілізації може зазнавати значного впливу від зовнішніх шоків, їх конкретного часу і характеристик. Так, за окремих специфікацій цілком можливий сценарій множинної рівноваги, за якого кінцевий стан моделі може суттєво відрізнитися залежно від конкретного пройденного шляху.

Підхід в оригінальному дослідженні вимагав наявності детермінованих станів та стаціонарності вподобань політичних груп, а також зосереджувався на дослідженні стану стабілізації. Подальші моделі розширюють кількість і послаблюють обмеження на форму політичних груп, а також зміню-

ють фокус з одного кінцевого стану системи на повний перелік майбутніх станів.

Один зі сценаріїв стабільності, пов'язаний із загрозою мирної чи насильницької революції і зміни правлячої коаліції, в цій моделі можна описати таким чином:

$$a_d(s_d) \geq p(s_j) \times a_d(s_j) + (1 - p(s_j)) \times a_d(s_d),$$

де $a_d(s_d)$ – економічні результати домінуючої політичної групи в поточному інституційному стані; $p(s_j)$ – шанси групи j перемогти в боротьбі за владу і перейти до нового інституційного стану s_j ; $a_d(s_j)$ – економічні результати домінуючої політичної групи в постреволюційному інституційному стані.

Таким чином, стабільне рішення в ситуації постійної загрози зміни влади у цій моделі може передбачати продиктовані шансом втратити владу поступки домінуючої політичної коаліції на користь інших гравців. Ідеальний для цієї коаліції інституційний стан, за якого зберігається неминуча (чи хоча б значна) загроза втрати влади від однієї з інших політичних груп, може поступатися стабільному компромісу, у якому домінуюча коаліція отримує значно менші вигоди, але при цьому мінімізує ризик втрати влади.

На перший погляд, перспектива моделі Норта, Вайнгаста, яка формулює умову політичної стабільності з точки зору рядових політичних гравців, кардинально відрізняється від перспективи моделі Аджемоглу, Єгорова і Соніна, яка зосереджується на діях правлячої коаліції. Водночас, якщо відслідкувати кінцеві результати застосування цих підходів до політичної стабільності, можна зауважити формування аналогічних інституційних станів.

Принцип пропорційності передбачає розподіл рент в економіці відповідно до політичної сили окремих гравців: чим більше загроза, тим більше частина рент, на яку може претендувати гравець. Умова стабільності за загрози революції передбачає поступки на користь окремих політичних груп, які через високу політичну силу можуть становити загрозу для домінуючої коаліції: чим більша загроза від гравця, тим більші поступки на його користь. В такому формулюванні легко зауважити, що принцип пропорційності, який є єдиним рішенням проблеми нестабільності в моделі, розробленій Д.С. Нортом, Б. Вайнгастом і Г. Коксом, також є рішенням у моделі, розробленій Д. Аджемоглу, Г. Єгоровим і К. Соніним.

Більш того, низка простіших моделей характеризується аналогічною рівновагою. Так, у моделях Родріка, Бесслі-Перссона і Аджемоглу-Робінсона відсутність інституційних змін диктується саме екзогенним розподілом політичних сил між основними гравцями.

Отже, розподіл економічних результатів від функціонування стабільної системи інститутів між

окремими гравцями повинен відображати розподіл політичної влади між ними, інакше система інститутів може втрачати стабільність. Втім, слід пам'ятати, що повна дестабілізація і перехід до озброєного перевороту є лише одним із можливих сценаріїв інституційної трансформації, який характеризує перш за все доробок Д. Норта, а мирне формування нової правлячої коаліції є більш очевидним варіантом зміни інститутів у моделях Аджемоглу, Єгорова і Соніна.

Аналогічними в обох моделях є наслідки внутрішньої чи зовнішньої нестабільності. Якщо внаслідок дії зовнішніх факторів може виникати суттєва диспропорція між економічними результатами та шансами окремих гравців на захоплення влади в мирний чи військовий спосіб, наявна інституційна система виявляється нестійкою, відповідно, відбудеться перехід до нової системи інститутів, яка усуватиме цей дисбаланс шляхом перевороту чи формування нової владної коаліції.

В цих моделях наслідком узгодження політичних інтересів є формування стабільної інституційної системи, яка відображає політичну рівновагу між гравцями та їх коаліціями. При цьому можуть виникати економічно неефективні інститути, які, однак, забезпечують інституційну і політичну стабільність шляхом перерозподілу доходів на користь найбільш потужних політичних гравців. Спроба змінити такі інститути не лише стикатиметься з протидією окремих гравців, але й здатна повністю дестабілізувати ситуацію в країні: інститути, які недостатньо враховують політичний баланс, можуть привести до зміни влади чи громадянської війни.

Таким чином, можна говорити про конвергенцію процесу інституційних змін у неоінституційних моделях: із незначними додатковими припущеннями вони приводять до однакових результатів на практиці.

Висновки з проведеного дослідження. Ключовою характеристикою процесу трансформації інститутів, на якій зазвичай найбільше акцентують увагу дослідники, є їх інерційність. Одним із факторів, які пояснюють цю характеристику, є суттєва роль поведінкового фактору: за інших рівних умов індивіди підтримують наявний статус-кво, звичні (традиційні) способи поведінки. Втім, за зміни інститутів вони діють за усталеними звичками й можуть протидіяти процесу трансформації.

Крім того, існує низка формальних моделей, які описують процес трансформації інститутів і пояснюють їх інерційність. Найпростіші моделі розглядають інституційне середовище як задане екзогенно і констатують, що гравці будуть схильні його стабілізувати з огляду на вплив конкретних факторів, зокрема зацікавленості еліт до збереження влади, складності в координації між прихильниками реформ, неможливості гарантувати форму

розподілу майбутніх вигід від реформ. Фактично в цих моделях інституційне середовище консервується: інститути в майбутньому функціонально повторюють (хоч і не обов'язково повністю зберігають форму) інститути минулого і фіксують уже усталені економічні розподіли.

Інші дослідження, зокрема модель Норта, Вайнгаста і Кокса, з одного боку, та ціла низка однотипних моделей Аджемоглу, Єгорова та Соніна, з іншого боку, припускають, що інституційне середовище не є статичним і зумовленим зовнішніми факторами, а є закономірним наслідком історичного політичного процесу.

Попри їх формальну несхожість, одним із ключових висновків з наявних моделей, зрештою, є те, що розподіл економічних результатів від функціонування стабільної системи інститутів між окремими політичними гравцями може зазнавати впливу через співвідношення їх шансів зайняти владу. Загалом у найбільш ґрунтовних моделях трансформація інститутів не лише можлива, але й є закономірним елементом політичного процесу: якщо наявний набір інститутів не відповідає балансу політичної сили, він повинен трансформуватися тим чи іншим чином.

Цей висновок має цінність для майбутніх досліджень, особливо прикладного характеру, адже, крім досягнення економічної ефективності чи конкретних поставлених цілей, дієві суспільні інститути повинні враховувати цю умову, щоб не зменшувати політичну стабільність інституційної системи. Водночас доцільно продовжувати дослідження у цьому напрямі для розроблення більш ефективних і прикладних моделей трансформації інститутів, які будуть більше відповідати конкретним світовим та вітчизняним реаліям і зможуть безпосередньо використовуватись на практиці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриценко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2014. 524 с.
2. Acemoglu D., Robinson, J. A. De Facto Political Power and Institutional Persistence. *American Economic Review*. 2006. № 96 (2). P. 325-330. DOI: 10.1257/000282806777212549.
3. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. Dynamics and stability of constitutions, coalitions, and clubs. *American Economic Review*. 2012. № 102 (4). P. 1446-1476. DOI: 10.1257/aer.102.4.1446.
4. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. Political economy in a changing world. *Journal of Political Economy*. 2015. № 123 (5). P. 1038-1086. DOI: 10.1086/682679.
5. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. Social mobility and stability of democracy: Reevaluating de Tocqueville. *The Quarterly Journal of Economics*. 2018. № 133 (2). P. 1041-1105. DOI: 10.1086/682679.
6. Bates R. Essays on the Political Economy of Rural Africa. *Cambridge University Press*. 1983. P. 19-20. DOI: 10.1017/CBO9780511558740.
7. Besley T., Persson T. Fragile States and Development Policy. *Journal of the European Economic Association*. 2011. № 9 (3). P. 371-398. DOI: 10.1111/j.1542-4774.2011.01022.x.
8. Chang H.J. Breaking the Mould: An Institutionalist Political Economy Alternative to the Neo-Liberal Theory of the Market and the State. *Cambridge Journal of Economics*. 2002. № 26 (5). P. 539-559. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/26.5.539>.
9. Engerman S.L., Sokolof K.L. Debating the Role of Institutions in Political and Economic Development: Theory, History, and Findings. *Annual Review of Political Science*. 2008. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.120406.135217.
10. Fearon J. Why Do Some Civil Wars Last so Much Longer Than Others. *Journal of Peace Research*. 2004. № 41. P. 275-301. DOI: 10.1177/0022343304043770.
11. Hirshleifer J., Boldrin M., Levine D. The Slippery Slope of Concession. *Economic Inquiry*. 2009. № 47 (2). P. 197-205.
12. Hodgson G.M. The Evolution of Economic Institutions: A Critical Reader. Edward Elgar Pub, 2004. P. 8. DOI: 10.4337/9781847207036.
13. Hodgson G.M. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2016. № 40:1. P. 1-25. DOI: 10.1080/00213624.2006.11506879.
14. Jachimowicz J., Duncan S., Weber E., Johnson E. When and why defaults influence decisions: a meta-analysis of default effects. *Behavioral Public Policy*. 2019. No. 3. P. 1-28. DOI: 10.1017/bpp.2018.43.
15. Moshinsky A., Bar-Hillel M. Loss Aversion and Status Quo Label Bias. *Social Cognition*. 2010. № 28 (2). P. 191-204.
16. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p. DOI: 10.1017/CBO9780511808678.
17. North D.C., Wallis J., Weingast B. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. DOI: 10.1017/CBO9780511575839.
18. North D.C., Weingast B., Cox G. The Violence Trap: A Political-Economic Approach to the Problems of Development. *SSRN Electronic Journal*. 2012. DOI: 10.2139/ssrn.2370622.
19. Powell R. War as a Commitment Problem. *International Organization*. 2006. № 60 (1). P. 169-203.
20. Rodrik D. Tariffs, subsidies, and welfare with endogenous policy. *Journal of International Economics*. 1986. № 21(3-4). P. 285-299. DOI: 10.1016/0022-1996(86)90041-3.
21. Rodrik D., Fernandez R. Resistance to Reform: Status Quo Bias in the Presence of Individual-Specific Uncertainty. *American Economic Review*. 1991. Vol. 81 (5). P. 1146-1155.
22. Wallis J.J. Persistence and Change in Institutions: The Evolution of Douglass C. North. *Institutions, Property Rights, and Economic Growth: The Legacy of Douglass North*. Cambridge University Press, 2014. P. 38.

REFERENCES:

1. Hrytsenko A. (2014) *Ynstytutsyonalnaia politycheskaia ekonomia: predmet, metodolohyia, soderzhanye* [Institutional political economy: subject, methodology, content]. LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrucken, 524 p.
2. Acemoglu D., Robinson J.A. (2006) De Facto Political Power and Institutional Persistence. *American Economic Review*, 96 (2). 325–330. DOI: 10.1257/000282806777212549.
3. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. (2012) Dynamics and stability of constitutions, coalitions, and clubs. *American Economic Review*, 102 (4). 1446–1476. DOI: 10.1257/aer.102.4.1446.
4. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. (2015) Political economy in a changing world. *Journal of Political Economy*, 123 (5). 1038–1086. DOI: 10.1086/682679.
5. Acemoglu D., Egorov G., Sonin K. (2018) Social mobility and stability of democracy: Reevaluating de Tocqueville. *The Quarterly Journal of Economics*, 133 (2). 1041–1105. DOI: 10.1086/682679.
6. Bates R. (1983) Essays on the Political Economy of Rural Africa. *Cambridge University Press*. 19–20. DOI: 10.1017/CBO9780511558740.
7. Besley T., Persson T. (2011) Fragile States and Development Policy. *Journal of the European Economic Association*. No. 9 (3), 371–398. DOI: 10.1111/j.1542-4774.2011.01022.x.
8. Chang H.J. (2002) Breaking the Mould: An Institutional Political Economy Alternative to the Neo-Liberal Theory of the Market and the State. *Cambridge Journal of Economics*, 26 (5). 539–559, DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/26.5.539>.
9. Engerman S., Sokolof K. (2008) Debating the Role of Institutions in Political and Economic Development: Theory, History, and Findings. *Annual Review of Political Science*. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.120406.135217.
10. Fearon J. (2004) Why Do Some Civil Wars Last so Much Longer Than Others. *Journal of Peace Research*, 41. 275–301. DOI: 10.1177/0022343304043770.
11. Hirshleifer J., Boldrin M., Levine D. (2009) The Slippery Slope of Concession. *Economic Inquiry*, 47 (2). 197–205.
12. Hodgson G. (2002) The Evolution of Economic Institutions: A Critical Reader. Edward Elgar Pub. 7–8. DOI: 10.4337/9781847207036.
13. Hodgson G. (2016) What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 40:1. 1–25. DOI: 10.1080/00213624.2006.11506879.
14. Jachimowicz J., Duncan S., Weber E., Johnson E. (2019) When and why defaults influence decisions: a meta-analysis of default effects. *Behavioral Public Policy*. No. 3. 1–28. DOI: 10.1017/bpp.2018.43.
15. Moshinsky A., Bar-Hillel M. (2010) Loss Aversion and Status Quo Label Bias. *Social Cognition*, 28 (2), 191–204.
16. North D.C. (1990) Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511808678.
17. North D.C., Wallis J., Weingast B. (2009) Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511575839.
18. North D.C., Weingast B., Cox G. (2012) The Violence Trap: A Political-Economic Approach to the Problems of Development. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.2370622.
19. Powell R. (2006) War as a Commitment Problem. *International Organization*, № 60 (1). 169–203.
20. Rodrik D. (1986) Tariffs, subsidies, and welfare with endogenous policy. *Journal of International Economics*. Volume 21. Issues 3–4, 285–299. DOI: 10.1016/0022-1996(86)90041-3.
21. Rodrik D., Fernandez R. (1991) Resistance to Reform: Status Quo Bias in the Presence of Individual-Specific Uncertainty. *American Economic Review*, vol. 81 (5). 1146–1155.
22. Wallis J.J. (2012). Persistence and change in institutions: The evolution of Douglass C. North. *Institutions, Property Rights, and Economic Growth: The Legacy of Douglass North*. Cambridge University Press, 37–38. DOI: 10.1017/CBO9781107300361.004.